

Budizmas (madhyamaka)

Saha nāv avatu

Om saha nāv avatu
saha nau bhunaktu
saha vīryaṃ karavāvahai
tejasvi nāv adhītam astu
mā vidviṣ āvahai |
Om śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ

Tesaugo mudu Jis,
Tebus mudviem patenkintas!
Dirbkiva iš peties,
Tegu nušvinta mudviem pažinimas!
Ir tenebus tarp mudviejų nesantaikos.
Aum, ramybė, ramybė, ramybė!

Astika: sāmḥhya-yoga, nyāya-vaišeṣ ika, mīmāṃsā-vedānta.

Nāstika: **budistai**, jainai, cārvāka, ājīvika, ajñāna.

a) ankstyvasis budizmas, b) **madhyamaka**, c) yogācāra.

Etimologija: terminas *madhyamaka* (*mādhyamika*) kilo nuo žodžio *madhyama*, reiškiančio „vidurį, centrą“ bei priesagos *ika*. Madhyamakos mokykla – tai vidurio kelio mokykla, kuri kildina save nuo Budos pabrėžto vidurio kelio (*madhyamā pratipad*), kuriuo siekiama išvengti kraštutinumų.

Madhyamakos budizmo susiformavimas (II-III a.) tiesiogiai susijęs su dviem kitais reiškiniiais: **1) mahāyānos budizmo** krypties plėtote, bei **2) prajñāpāramitos** („žangiosios išminties“) literatūra.

Mahāyānos budizmas

- 1) Mahāyānos budizmo ištakos yra III a. prieš Kr., kuomet *saṅgha* suskilo į mahāsāṃghikus bei sthavirus. Iš mahāsāṃghikų ilgainiai formavosi įvairios budizmo srovės, kurios save vadino **mahāyāna** ir priešpriešino save su sthavirais, vadindami juos **hīnayāna**.
- 2) Įvairios mahāyānos bendruomenės pripažino (sukūrė?) daugybę naujų anoniminių tekstų (sūtrų), kurie laikomi Budos apreiškimais, pateikiančiais naują ir gilesnį Budos mokymą. Naujose sūtrose vartojamos naujos sąvokos ir pabrėžiami kiti Budos mokymo aspektai.

Naujasias sūtras siūlyčiau rūšiuoti į 6 dalis:

- 1) **Prajñāpāramitā.**
- 2) Saṃdhinirmocana, Laṅkāvatāra.
- 3) Avataṃsaka (dalis vadinama Gaṇ ḍ avyūha).
- 4) Lotuso sūtra (Saddharma puṇ ḍ arīka)
- 5) Sukhāvātīvyūhaḥ, Amitābha, Amitāyurdhyāna.
- 6) Tathāgatagarbha (Śrīmālādevī Siṃhanāda, Mahāyāna Mahāparinirvāṇ a ir kt.)

Bodhisattvos idealas

Mahāyānos sūtrose naują prasmę įgija terminas – bodhisattva („pabudusi būtybė“). Theravādos raštuose bodhisattva reiškia dar nirvānos nepasiekusį Siddhārthą Gautamą (Buda) bei ateities Budą Maitreją, o visi Budos mokiniai, vienuoliai ir kiti (*śrāvaka*) gali tapti tik *arhatais*, t. y., nusipelnusiais nirvānos, kadangi sekė Budos mokymu (*dharma*). Tačiau mahāyānos sūtrose **pats žengimas** Budos keliu (o ne *nirvāna*), kurį atlieka bodhisattva tampa idealu prieinamu ir pageidautinu visiems. Bodhisattva – tai būtybė, skatinama atjautos (*karuṇā*) ir pabudimo minties (*bodhicitta*), pasiryžusi išvaduoti visas kitas sąmoningas būtybes (*cetana*). Mahāyānos literatūroje (ypatingai *prajñāpāramitos*) pabrėžiamas laipsniškas bodhisattvos tobulėjimas praktikuojant 6 (arba 10) žangas (*pāramitā*), kurios atitinka 10 skirtingų bodhisattvos lygių (*bhūmi*): dosnumas (*dāna*), dora (*śīla*), pakanta (*kṣānti*), ryžtas-drąsa (*vīrya*), sutelktas mąstymas (*dhyāna*), nuovoka-išmintis (*prajñā*), įgūdės veikimas (*upāya*), atsidavimas (*praṇidhāna*), galia (*bala*), pažinimas (jñāna).

„Žangiosios išminties“ (prajñāpāramitos) literatūra

„Žangiosios išminties“ literatūra – tai nuo I a. pr. Kr. iki 600 m. kurta sūtrinė literatūra, kuri pabrėžė visų reiškinių (*dharmu*) tuštumą (*śūnyatā*) kaip giliausią nuovoką, kurią reikia įveiklinti (praktikuoti). Žangioji nuovoka (išmintis) – tai mąstymo ir supratimo apie tikrovę puoselėjimas, kuris parodo reiškinių ir **pasaulio santykiškumą** bei **savastingumo nebuvimą** (*niḥsvabhāva*). „Žangiosios išminties“ literatūra glaudžiai susijusi su Nāgārjunos mokymu.

„Žangiosios išminties“ literatūra:

„**Aṣ ṭ asāhasrikā** (8000 eilučių), „Aṣ ṭ adaśasāhasrikā“ (18 eilučių), „Pañcaviṃśatisāhasrikā“ arba „Mahāprajñāpāramitā Sūtra“ (25 eilučių), „Śatasāhasrikā“ (100000 eilučių). Ypatingai gerbiamos trumposios sūtros: „Triśatikā“ (300 eilučių) arba geriau žinoma kaip „**Deimantinė sūtra**“ („Vajracchedikā“) bei „**Širdies sūtra**“ („Hṛ dayā“).

Nāgārjunos gyvenimas ir mokymas

Madhyamakos mokyklos pradžia siejama su mąstytoju Nāgārjuna (150-250, sans. pažodžiui „spindinčioji gyvatė“). Pagrindiniai šaltiniai apie Nāgārjunos gyvenimą yra kiniški Kumārajīvos, Paramārthos, Xuánzàngo liudijimai bei tibetiečių hagiografijos-legendos. Nāgārjuna gimė brāhmanų šeimoje Vidarbhos regione dabartinėje Mahārāṣṭraje, jaunystėje įgijo pilną „Vedų“ išsilavinimą (Nāgārjuna rašė švaria sanskrito kalba be prākṛtinių kalbų įtakų). Viena legendų tvirtina, kad vienas yogas jį ir porą draugų išmokė būti nematomais ir jie nusprendė pasismaginti rūmuose, tačiau tai Nāgārjunai vos nesibaigė mirtimi. Sukrėstas tokio įvykio, jis atsivertė į budizmą ir netgi atvertė vietinį valdovą. Pasak pasakojimų, Nāgārjuna mokėsi Nālandos universitete, ir dėl savo išskirtinės išminties labai pagarsėja bei patraukia nāgų (gyvačių) genties dėmesį, kurios pakviečia jį į savo rūmus ir perduoda jam „žangiosios išminties“ raštus, kurie yra slaptasis Budos mokymas. Didžiąją gyvenimo dalį Nāgārjuna praleido Amaravati vietovėje Andhra Pradeše ir netoliese įkūrė vienuolyną. Dėl savo mokymo įtako Tibete Nāgārjuna vadinamas antruoju Buda (*sangyé nyipa*).

Nāgārjunos kūryba. Pagrindinis Nāgārjunos veikalas – „Mūlamadhyamakakārikā“, susidedantis iš 27 skyrių. Greta „Mūlamadhyamakakārikos“, Nāgārjunai priskiriami ir kiti veikalai, kurių pagrindiniai: „Yuktiṣ aṣ ṭ ika“, „Vigrahavyāvartanī“, „Vaidalya sūtra“, „Śūnyatāsaptati“, „Ratnāvalī“ ir kt. **Kita dalis kūrybos** skirta giesmėms (*stava, samṣtuti*), kurių garsiausias „Catuḥ stava“. Giesmėse minimos sąvokos ir turinys prieštaringas lyginant su filosofiniais Nāgārjunos kūriniais.

Nāgārjunos filosofija

1) Nāgārjunos filosofiją galima suprasti kaip siekį laikytis Budos nubrėžto vidurio kelio (*madhyamā pratipad*), kurį Nāgārjuna ir jo vėlesni komentatoriai apibūdino kaip siekį išvengti amžinumo (*śāśvatavāda*) bei niekio (*ucchedavāda*) priešpriešų (XV.10-11.), į kurias nukrypo abhidharmos mokyklos.

2) Dar Buda pabrėžė nuolatinį kismą (*anitya*) bei žmogaus ir daiktų nesavastingumą (*anātman*), kadangi jie yra sudėti iš dalių (*skandha, dharma*). Be penkių skandhų išvardinimo, Buda nepateikė jokio aiškesnio dalių sąrašo.

3) Abhidharmos mokyklos uoliai skaičiavo dharmas: Vasubandhaus (IV a.) „Abhidharmakośoje“ išskirtos 75 skirtingos dharmos (I-II skyriai), o Buddhaghosos (V a.), „Aṭṭhasālinī“ išskirtos 56 dharmos.

4) Nāgārjuna visoje „Mūlamadhyamakakārikoje“ siekia paneigti bet kokį tokių dharmų postulavimą kaip nepagrįstą, išplėsdamas *anātmavāda* mokymą dharmoms (*dharmanairātmya*). Kiekvienas reiškiny (daiktai, erdvė, laikas) yra sau tuščias (*niḥsvabhāva*), o tai reiškia – be savibūties (*svabhāva śūnya*). Šis Nāgārjunos teigimas remiasi dviem būties skirtimis, kurias darė abhidharmos mokyklos: **svabhāva** (savibūtis) ir **parabhāva** (kita būtis). Savibūtis – tai nesukurtas dalykas (*akṛtrima*), kuris egzistuoja nepriklausomai nuo kitų, o kita būtis – tai esmiškai skirtinga būtis nuo savibūties. Tačiau pasak Nāgārjunos, negalima kalbėti nei apie vieną, nei apie kitą, kadangi jei būtų tik savibūty, iš kur **būtų kismas** (savibūtis juk sau pakankama!), bet jeigu nėra savibūčių, kaip galima atskirti savibūtis ir kitas būtis? (XV.3. *kutaḥ svabhāvasyābhāve parabhāvo bhaviṣyat?*). Jeigu savibūtis egzistuoja, ji turi priklausyti būtybei, kuri sąlygota, bet savibūtis negali būti sąlygota.

5) Kad paaiškintų sąsajas tarp reiškinių (*dharmu*), **Nāgārjuna** sureikšmina Budos sąlygotosios kilmės mokymą (*pratītyasamutpāda*). Sąlygotoji kilmė dar kitaip ir vadinama tuštuma (*yaḥ pratītyasamutpādaḥ śūnyatām tām pracakṣmahe*). Pasak šio mokymo, reiškiniai yra susiję tarpusavyje ir turi priežasties ir pasekmės ryšius. Jeigu daiktą sąlygoja priežastis, jis neturi savasties, nes be priežasties jo nebūtų, savo ruožtu pats daiktas yra priežastis kitam daiktui ir t. t. (be ilgo nėra trumpo, be šviestuvo nėra šviesos).

6) Judėjimo paradoksas. Judėjimo nėra, nes nėra kam judėti. Nāgārjuna skiria nueitą (*gata*), dar nenueitą (*agata*), einamą (*gamyamāna*) judėjimus. Bet ėjimas (*gati*) negali būti priskirtas pirmiems laikams, nes judėjimo juose nėra, o trečiajam taip pat, nes jama nėra judėjimo pradžios (*vigamana*). Judėjimui taip pat reikia ėjiko (*gantr*), bet jo irgi nėra, nes jį sąlygoja daugybę priežasčių. Argumentas remiasi tuo, kad negalima nustatyti nei judėjimo pradžios, nei pabaigos.

7) Taip pat nėra skirtumo tarp nirvāṇos ir saṃsāros (*na saṃsārasya nirvāṇāt kiṃcid asti viśeṣaṇam*), 4 tauriųjų tiesų ir t. t.

8) Sunaikinus teršalus ir karma galima išsilaisvinti, o jie kyla iš vikalpos (*karmakleśakṣayān mokṣaḥ karmakleśā vikalpataḥ*). Tai kyla iš (sąvokų) sklaidos, tuštuma tai sustabdo (*te prapañcāt prapañcas tu śūnyatāyām nirudhyate*).

9) Tuštumos mokymas nėra kas nors absoliutaus į ką reikia įsikabinti ir visada vadovautis, bet greičiau metodologinė žiūra. *Śūnyatos* mokymas yra **labai pavojingas, nes nesuprantantis** kas yra *śūnyatā* gali save susinaikinti (XIV.11. *vināśayati durdr̥ṣṭā śūnyatā mandamedhasam*), tai tas pats kaip blogai paimta gyvatė (*sarpo yathā durgr̥hīto*). „Vigrahavyāvartanī“ veikale oponentai teigia, kad *śūnyatā* mokymas pats save paneigia, į tai Nāgārjuna atsako, kad oponentai visiškai nesuprato *śūnyatos* mokymo.

10) Dviejų tiesų mokymas (*satyadvaya*). Nāgārjuna laikomas pirmasis aiškiai suformulavęs dviejų tiesų mokymą. Pasak jo, „Budos dharmos mokymas pagrįstas dviejomis tiesomis: santykinė (*vyavahāra*) ir galutinė (*paramārtha*). Tie kas nesupranta skirtumo tarp dviejų tiesų, nesupranta Budos mokymo. Nesiremiant santykinė tiesa, galutinė negali būti išreiškta, nesuprantant galutinės, nirvāṇa nepasiekiamo“ (XXIV.8-10. *vyavahāram anāśritya paramārtho na deśyate, paramārtham anāgamya nirvāṇaṃ nādhigamyate*).

Nāgārjunos metodika

Savo veikaluose Nāgārjuna remiasi bent dviem metodais: *prasaṅga* bei *catuṣkoṭi* (keturkampė logika).

1) *Prasaṅga* – tai daugiau apofatinis kalbėjimas, kuriuo bandoma nugincyti kito pozicija, parodant joje slypinčius prieštaravimus (*reductio ad absurdum*), nieko naujo netvirtinant.

2) Nāgārjuna savo argumentavime dažnai naudoja keturis tvirtinimo būdus: a) yra; b) nėra; c) ir yra ir nėra; d) nei yra nei nėra.

Vakarų logikoje pripažįstamas tik buvimas arba nebuvimas. Pasak šį principą išreiškusio Aristotelio, „neįmanoma tuo pačiu metu būti ir nebūti“ (ἀδυνάτου ὄντος ἅμα εἶναι καὶ μὴ εἶναι). O Nāgārjuna manė, kad yra dar du įmanomi būdai: 3) galima „būti ir nebūti“, ir 4) galima „nei būti, nei nebūti“.

Nāgārjunos komentatoriai

Po Nāgārjunos antra reikšminga figūra madhyamakos filosofijos istorijoje – Āryadeva (III a.). Jam priskiriami keli veikalai, iš kurių garsiausi „Catuḥ śataka“ ir „Hastāvalaprakaraṇa“, juose Āryadeva gina Nāgārjunos pozicijas prieš brāhmaṇų mokyklas.

Nuo V a. madhyamakos mokykla pasidalina į dvi kryptis: **1) prāsaṅgiḳā**, kuri pabrėžė Nāgārjunos apofatinį, *prasaṅga* metodą, bei **2) svātantrika**, kuri pabrėžė labiau katafatinį mokymą, kurio esmė – nepriklausomas samprotavimas (*svatantraprayoga*).

Prāsaṅgikos krypties pradininkas – Buddhapālita (470-550). Kiti garsūs prāsaṅgikos mąstytojai: **Candrakīrti** (600-650), Śāntideva (685-763).

Svātantrikos pradininkas – Bhāvaviveka (500-578). Kiti garsūs svātantrikos mąstytojai: Jñānagarbha (700-760), **Śāntarakṣita** (725-788), **Kamalaśīla** (740-795).